

Наталія Марценко,

кандидат юридичних наук (PhD), доцент
кафедри міжнародного права та міграційної
політики Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0947-5179>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ

Проаналізовано поняття, сутність та сучасний стан освітньої міграції. Проведено характеристику нормативно-правового регулювання освітньої міграції. Акцентовано увагу на актуальній тенденції до суттєвого зростання кількості українських студентів, що навчаються за кордоном. Проаналізовано мотиви виїзду молоді за кордон з метою здобуття освіти, серед яких виокремлено якість освіти, можливість безкоштовного навчання, можливість отримання стипендій та грантів на навчання, порівняно прості умови вступу, краєві можливості щодо працевлаштування тощо. Досліджено вплив карантинних обмежень на освітні міграційні процеси та розглянуто шляхи подолання кризи. Наголошено на доцільності постійного удосконалення освітнього процесу в напрямку розвитку науки та технологій задля підтримки конкурентоспроможності університету.

Ключові слова: освітня міграція, міграційні процеси, еміграція, імміграція, дистанційна освіта.

Марценко Н.

Современное состояние и тенденции образовательной миграции

В статье проанализированы понятие, сущность и современное состояние образовательной миграции. Проведено характеристику нормативно-правового регулирования образовательной миграции. Акцентируется внимание на актуальной сегодня тенденции к существенному росту количества украинских студентов, обучающихся за рубежом. Проанализированы мотивы выезда молодежи за границу с целью получения образования, среди которых выделено качество образования, возможность бесплатного обучения, возможность получения стипендий и грантов на обучение, сравнительно простые условия вступления, лучшие возможности трудоустройства и тому подобное. Исследовано влияние карантина на образовательные миграционные процессы и рассмотрены пути преодоления кризиса. В работе отмечено целесообразность постоянного совершенствования образовательного процесса в направлении развития науки и технологий для поддержания конкурентоспособности университета.

Ключевые слова: образовательная миграция, миграционные процессы, эмиграция, иммиграция, дистанционное образование.

Martsenko N.

Current state and trends of educational migration

Relevance of the research topic. Educational migration is of great importance not only at the local level (at the university level), as it allows to attract as many students as possible, but also at the global level (at the level of the state educational policy). Today, many countries consider educational migration as an element of their foreign policy, which aims to strengthen economic, cultural and political influence in the world. Moreover, the provision of educational services is becoming an important export, cost-effective for the education sector. At the same time, educational migration affects not only economic income, but also the improvement of demographic and labor structure of society through the influx of educated young people of reproductive age, obtaining new citizens who are integrated into society through the education system and more. Therefore, educational migration continues to play an important role in the socio-economic development of countries, identifying trends in education (the most popular specialties, competitive universities) and does not lose its relevance.

The purpose of this study. In this article we will try to analyze the concepts and features of educational migration. In addition, we will consider the state of educational migration in the context of distance learning during the introduction of quarantine restrictions associated with COVID-19.

Results of the research. The influence of quarantine restrictions on educational migration processes is studied and the ways of overcoming the crisis are considered. The paper emphasizes the expediency of continuous improvement of the educational process in the direction of development of science and technology to maintain the competitiveness of

the university.

Keywords: *educational migration, migration processes, emigration, immigration, distance education.*

Постановка проблеми. Особливе місце у навчальному процесі сучасних університетів в умовах підвищення рівня освітньої міграції займає підготовка іноземних студентів. Більше того, освітня міграція має велике значення не тільки на локальному рівні (на рівні університету), оскільки дає змогу залучити якомога більше студентів, а й на глобальному рівні (на рівні складової державної освітньої політики). Останнє твердження пов'язане із тим, що в рамках нинішніх міжнародних контактів багато країн враховують освітню міграцію як елемент її зовнішньої політики, яка спрямована на зміцнення економічного, культурного та політичного впливу у світі. Надання освітніх послуг стає важливим експортом, економічно вигідним для освітньої галузі. Освітня міграція впливає не тільки на економічний прибуток, а й на вдосконалення демографічної та трудової структури суспільства через наплив освічених молодих людей репродуктивного віку, отримання нових громадян, котрі інтегровані в суспільство через освітню систему тощо.

Згідно із даними офіційної статистики, оприлюдненої Міжнародною організацією економічної співпраці та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), у 2011 р. в світі налічувалося 4,3 млн іноземних студентів, тоді як на 2020 р., за прогнозами фахівців, цей показник фактично зріс до понад 8 млн осіб [1; 2]. Це ще раз підтверджує позицію про те, що освітня міграція відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країн, визначаючи тренди в освітній сфері (наочно демонструє найбільш затребувані спеціальності, конкурентоспроможні університети).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд публікацій з окремих аспектів проблем освітньої міграції присвятили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л. Жураковська, О. Жилінська, М. Згуровський, В. Куценко, Ф. Альтбах (P Altbach), Д. Массейя (D. Massey), А. Фіндлі (A. Findlay), К. Тремблей (K. Tremblay) та інші.

Однак, пандемія COVID-19 змінила умови надання освітніх послуг, вплинувши передусім на освітню міграцію. З огляду на це в рамках статті проаналізуємо поняття й особливості освітньої міграції та додатково розглянемо стан освітньої міграції в умовах дистанційного навчання під час запровадження карантинних обмежень, пов'язаних із COVID-19. **Вирішення цієї проблеми визначає мету дослідження.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, право на освіту є одним із основних прав людини і закріплене не тільки у Конституції України та галузевих актах, а й передусім у статті 26 Декларації прав людини. Більше того, четверта ціль сталого розвитку ООН до 2030 року, яку також виконує Україна, передбачає «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх». Це положення пов'язане із надзвичайно важливим значенням освіти для людини, оскільки рівень освіти не тільки прямо впливає на доходи та зайнятість населення, а й пов'язаний із тривалістю життя людини, здоров'ям та соціальною інтеграцією у суспільстві.

У цьому ракурсі саме освітня міграція допомагає найбільш повно реалізувати людський потенціал, залишаючись невід'ємною складовою процесу інтеграції освіти, науки та виробництва: спільного використання потенціалу освітніх, наукових та виробничих організацій у взаємних інтересах різних країн та регіонів. Освітня міграція заснована насамперед на прагненні індивіда отримати освіту, яка може бути класифікована з точки зору бажаного рівня кваліфікації, професійного напрямку, шляхів отримання освіти та бажаного результату.

I. Поняття та загальна характеристика освітньої міграції

Немає чіткого визначення поняття освітньої міграції, воно виражається через призму різноманітних аспектів: економічного, демографічного, соціологічного. Однак більш правильним видається розглядати освітню міграцію не стільки через причини, як через її сутність. Тому освітня міграція розглядається як навчальна діяльність студентів, які навчаються в іноземному університеті на основі загальноприйнятих норм та правил міжнародної освітньої діяльності [3].

Характеризуючи сутність освітньої міграції, можна стверджувати, що це масове соціокультурне явище, пов'язане з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення свого освітнього рівня, здобуття нових знань [4]. Порівняно із іншими видами міграції, освітня міграція є найменш шкідливою, оскільки в структурі загальних міграційних потоків вона обумовлена задоволенням соціальної потреби в отриманні освіти та підвищенні рівня кваліфікації. Можливість залучити додаткові доходи для освітньої галузі чи окремого ВНЗ створює умови сприяння міжнародним освітнім міграційним процесам.

Освітня міграція має різні вияви і форми. Академічну мобільність та транскордонну освіту можна вважати основними інституційними формами освітньої міграції, оскільки перша передбачає переміщення між академічними установами, а друга – між країнами (зокрема і дистанційне) у процесі здобуття освіти [4].

Також, освітня міграція з точки зору територій прибуття-вибуття може розглядатися як сукупність переміщень освітніх мігрантів, а з точки зору освітнього мігранта – як сукупність переміщень для досягнення мети міграції [3]. Загалом, освітні міграційні потоки за географічною ознакою можна поділити на внутрішні (спрямовані до міст та регіонів з розвинутою мережею навчальних закладів і поділяються на міжрегіональні та внутрішньорегіональні переміщення) та міжнародні (переміщення до навчального закладу іншої країни). Є й інші класифікаційні критерії, які дозволяють за певними специфічними рисами виокремити ті чи інші види освітньої міграції, зокрема такі: за напрямом переміщення (еміграція та імміграція), за учасниками міграції (учні, абітурієнти, студенти, слухачі, стажери, аспіранти, докторанти), за ознакою законності (легальна та нелегальна), за формою організації (організована та індивідуальна) тощо.

II. Нормативно-правове регулювання освітньої міграції

Регулювання освітньої міграції здійснюється з точки зору регулювання міграції та регулювання освіти. Також регулювання міжнародних освітніх міграційних потоків може здійснюватися на різних рівнях: міжнародному, державному, регіональному та на рівні навчального закладу.

Наприклад, освітню мобільність у Європейському Союзі забезпечують спеціальні програми, які спрямовані на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців. Серед них варто виокремити програму Європейського Союзу Erasmus+, яка сьогодні активно підтримує проекти, партнерства, заходи і академічну мобільність у сфері освіти, підготовки, молоді і спорту. Крім того, програма надає можливість та фінансову підтримку для навчання, проходження стажування чи викладання в інших країнах, які беруть участь у програмі.

Загалом у ЄС створено унікальну систему регулювання суспільних відносин, відмінну від класичних систем внутрішньодержавного та міжнародного права. Тому джерела правового регулювання освітньої політики ЄС також є унікальними та охоплюють як акти зобов'язального права (установчі договори ЄС, угоди з державами-членами, норми вторинного права), так і акти незобов'язального характеру.

Оскільки правова основа для прийняття нормативно-правових актів інститутами ЄС у сфері освіти є незначною та зводиться до ухвалення заохочувальних заходів і заходів у сфері професійного навчання, регулювання цієї сфери переважно здійснюється за допомогою таких форм «м'якого» права (soft law), як рекомендації, резолюції, повідомлення, зелені та білі книги, програмні документи тощо. Серед них вагоме місце посідають повідомлення Європейської комісії, за допомогою яких поширюється інформація про обраний нею план заходів у межах освітньої політики ЄС.

Правова співпраця ЄС у сфері освіти відбувається з міжнародними організаціями та державами. В. Колесник пропонує співпрацю у сфері освіти в ЄС поділити на такі три рівні: 1) універсальний рівень (кооперація з ООН, а саме: з ЮНЕСКО щодо підтримки освітніх ініціатив і програм, зокрема таких, як «Освіта для всіх» (Education for All), «Глобальне партнерство заради освіти» (Global Partnership for Education), Дитячий фонд ООН і Міжнародна організація праці тощо); 2) регіональний рівень (охоплює співпрацю з регіональними міжнародними організаціями (Радою Європи та ОБСЄ), а також щодо підтримки цілого ряду освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського, освітніх програм мобільності); 3) партикулярний (державний) рівень (характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів (країни Східного партнерства, Середземноморські країни, Західні Балкани, країни Африки, Азії та Латинської Америки); при цьому інтенсивність та обсяг співпраці залежить від подальших євроінтеграційних намірів) [5].

Кооперація ЄС із міжнародними організаціями здійснюється на підставі укладених Меморандумів про взаєморозуміння, що належать до м'яких міжнародних угод і не є юридично обов'язковими. Їхня сутність полягає у підтримці глобальних проектів щодо забезпечення рівного доступу до безкоштовної та якісної освіти.

У чинному законодавстві (Закон України «Про вищу освіту») також є положення про підтримку академічної мобільності. Основними напрямками міжнародного співробітництва закладів вищої освіти є не тільки участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками, а й участь у міжнародних освітніх та наукових програмах та інші напрями і форми, не заборонені законом [6]. Крім того, ухвалено підзаконні нормативно-правові акти, що підсилюють ці положення.

Без сумніву, формування правових засад співпраці між Україною та ЄС у питаннях освіти є невід'ємною складовою процесу європейської інтеграції України. Саме Угода про асоціацію є базовим документом освітньої кооперації ЄС та України, що передбачає можливість ЄС підтримувати освітні реформи нашої держави шляхом надання необхідної допомоги і консультування задля сприяння інтеграції України у Європейський простір освіти. Тому від ефективності імплементації Угоди про асоціацію залежить, наскільки повно Україна використовуватиме ті перспективи в галузі освіти, які надаються в рамках кооперації із ЄС.

III. Сучасний стан освітньої міграції в Україні

Серед негативних рис освітньої міграції науковці виокремлюють проблему підвищення частки мігрантів саме серед молодих людей. Мотивами виїзду молоді за кордон з метою здобуття освіти є не тільки якість освіти, а й можливість безкоштовного навчання та отримання стипендій, грантів на навчання, порівняно прості умови вступу, кращі можливості щодо працевлаштування тощо. Вагомими чинниками також є можливість отримання диплому міжнародного зразка, набуття практичних навик спілкування іноземною мовою, можливість подорожувати. Звісно, різке збільшення освітньої еміграції пов'язане не тільки із внутрішніми проблемами надання освітніх послуг в Україні, а й із політикою країн-сусідів щодо залучення української молоді для підтримки власної системи освіти (так, Польща на сьогодні є країною з найбільшою кількістю українських студентів). Такий стан речей пов'язаний також із територіальною близькістю, відсутністю високого мовного бар'єру, порівняно невисокою вартістю навчання та проживання, наявністю пільгових і безкоштовних програм. Значна частина молоді виїжджає з України на навчання за кордон з метою отримання доступу до ринку праці країн ЄС і не планує повертатися після завершення навчання [7]. Тому перетворення освітньої міграції на постійну є основною загрозою для нашої держави.

Впродовж останніх років збільшується кількість емігрантів серед українських студентів до Словаччини. Лояльна державна освітня політика і прийняття Закону № 404/2011 «Про проживання іноземців і внесення змін та доповнень у деякі акти» фактично підсилили становище державних університетів Словаччини через можливість залучення до освітнього процесу іноземних студентів, серед яких значну частину становлять українці.

Частка іноземних студентів, які навчаються у ЗВО України не є такою великою, як, скажімо, вплив студентів із країни. Так, у 2019–2020 н. р. в Україні навчалися 80 470 студентів-іноземців, які походять зі 158 країн [7].

Насправді міжнародна освітня еміграція є глобальною тенденцією світового розвитку і сприяє науково-технічному прогресу, оскільки дає змогу найкраще розвинути людський потенціал. Водночас сучасні освітні міграційні процеси сприяють збільшенню розриву в соціально-економічному, освітньому й культурному розвитку країн-реципієнтів і країн-донорів здобувачів вищої освіти [8]. Виїзд кваліфікованих кадрів з країни походження (так званий «відплив мізків» (brain drain)) знижує якість людського капіталу та конкурентоспроможність країни загалом, а отже, негативно впливає на економічний та інтелектуальний потенціал країни.

З огляду на це доцільно, наприклад, на рівні двосторонніх угод між державами встановити певні правила, що дали б змогу якісно управляти освітньою міграцією з урахуванням таких важливих чинників, як затребувані спеціальності та встановлення кількісних обмежень. Під час реалізації заходів з популяризації серед студентства закордонної освіти і здійснення заходів щодо їхньої інтеграції в економічний, культурний та освітній простір, наприклад країн ЄС, держава має створити запобіжники та стимули для повернення молоді до України задля реалізації набутих ними навичок і знань.

IV. Вплив карантинних обмежень на освітню міграцію

Хвороба COVID-19 оголила усі болючі питання вищої освіти, що потребують прискіпливої уваги та змін. У цьому аспекті заслуговують на увагу дані дослідження про те, як відрізняються наслідки пандемії та карантинних обмежень у країнах світу, зокрема у ЄС, яке провела Британська компанія Quasquarelli Symonds. Так, потенційних іноземних студентів запитували, чи вплинув спалах коронавірусу на їхні плани щодо навчання за кордоном і переважно респонденти зазначили вплив кризи на зміну їхніх планів. Близько половина опитуваних були змушені відкласти або відтермінувати на рік вступ у заклади вищої освіти, а деякі змінили країну вступу. На питання «наскільки вони будуть зацікавлені в отриманні ступеня онлайн внаслідок поширення коронавірусу, а не в традиційному середовищі університету» в середньому половина респондентів відповіли, що не зацікавлені в дистанційному навчанні [9].

Видається, дистанційна освіта не зможе повною мірою замінити усі ті переваги, які характерні очному навчанню, що підкреслює особливу цінність університетів. Незважаючи на це, часткова зміна

способу спілкування із студентами за допомогою онлайн-технологій на сьогодні є одним із беззаперечних напрямків руху вперед для більшості університетів світу.

Для подолання наслідків кризи, викликані хворобою коронавірусу, та забезпечення якісного освітнього процесу держави реалізують різноманітні заходи, направлені на підтримку освітньої міграції. Загалом збільшується державне регулювання у сфері освіти з метою пришвидшення виходу із кризи; проведення освітніх реформ; проведення заходів із реструктуризації системи вищої освіти; надання ВНЗ більшої інституційної автономії; посилення співробітництва урядовців із науковими колами тощо.

Маргеріт Денніс (міжнародно визнаний експерт з питань набору, зарахування та утримання студентів) вказує на сім основних питань, на які варто звернути увагу ЗВО у той час, коли COVID-19 вже не буде серйозно впливати на життя людей, спричиняючи економічні і освітні проблеми: 1) доцільність прогнозування і перспективного планування освітнього процесу; 2) введення диференційованого ціноутворення; 3) розширення місця походження студентів з різних регіонів світу; 4) включення онлайн-навчання до всіх майбутніх освітніх парадигм; 5) зміни в практиці набору та прийому (основні аспекти – вчасність проведення іспитів та їхня доцільність); 6) реальна оцінка варіантів зарахування; 7) подорожі, обмін досвідом (створення середовища, в якому будуть розвиватися творчість та інновації) [10]. Тому для того, щоб сучасні університети не втратили своєї привабливості та досягали успіху, важливо, щоб вони керувалися не тільки питаннями ціноутворення, а й впроваджувати якісні нововведення, робили ставку на постійний розвиток та розширення наукових горизонтів.

Висновки. Негативні наслідки через пандемію коронавірусу можуть бути більш негативними для науки та інновацій, ніж це видається на перший погляд. Окрім того, простежуються економічні втрати не тільки на рівні університетів, а й на рівні держав, що приймають. Країни традиційно покладаються на міжнародну мобільність студентів, щоб сприяти імміграції іноземних талантів, створенню знань та інновацій на національному рівні. Тому вчасне впровадження програм сприяння освітній міграції може мати позитивні результати не тільки для освітньої складової державної політики, а й для економіки загалом.

Таким чином, міграційні процеси відіграють значну роль у формуванні культурного, освітнього та професійного середовища не тільки певної країни, а й у світі. Саме завдяки міграційним процесам світ стає єдиним, а наукове, освітнє і професійне середовище – транснаціональним, набувши якості міграційної мобільності. Навіть незважаючи на карантинні обмеження, люди шукають варіанти кращої освіти, більш перспективної роботи та кращого життя загалом. Тому розвиток і постійне вдосконалення освітньої діяльності та врахування сучасних науково-освітніх трендів і потреб молоді – це ті важливі чинники, які допоможуть зберегти та примножити потенціал і авторитет сучасного університету.

Список використаних джерел

1. UNESCO. Data for the Sustainable Development Goals. URL: <http://data.uis.unesco.org/> (дата звернення: 15.12.2020).
2. Altbach P. G. (2006). Globalization and the university: Realities in an unequal world, in Forest, J.J.F. & Altbach P.G. (eds.), *International handbook of higher education*. Vol. 1, Dordrecht, The Netherlands. Springer, P. 121–140.
3. Філатов В. М., Ромашова Я. В. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63 (дата звернення: 15.12.2020).
4. Гринькевич О. С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 254–264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_28 (дата звернення: 17.12.2020).
5. Колесник В. Ю. Партикулярний рівень міжнародної кооперації Європейського Союзу у сфері освіти: правові засади та напрями. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»: збірник наукових статей*. Чернівці, 2019. № 3. С. 189–207.
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 18.12.2020).
7. Інформаційний бюлетень № 20 з питань зовнішньоекономічної діяльності. Міжнародна освітня міграція. 2020. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18377/18.pdf> (дата звернення: 15.12.2020).

8. Олешко А. А., Ровнягин О. В. Сучасні тенденції міжнародної освітньої еміграції з України. *Економічна Наука*. № 3. 2020. С. 21–25. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2020/6.pdf (дата звернення: 18.12.2020).
9. How COVID-19 is Impacting Prospective International Students Across the Globe. <https://info.qs.com/rs/335-VIN535/images/How-COVID-19-is-Impacting-Prospective-International-Student-%20Across-the-Globe-white-paper.pdf> (дата звернення: 18.12.2020).
10. WORLD MIGRATION REPORT 2020 of the International Organization for Migration (IOM). https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (дата звернення: 18.12.2020).

References

1. UNESCO. *Data for the Sustainable Development Goals*. Retrieved from <http://data.uis.unesco.org/> [in English].
2. Altbach, P. G. (2006). Globalization and the university: Realities in an unequal world, in Forest, J.J.F. & Altbach P.G. (eds.), *International handbook of higher education, 1*, Dordrecht, The Netherlands, Springer, 121–140 [in English].
3. Filatov, V. M. & Romashova, Ya. V. (2014). Spetsyficzni oznaky osvitnoi mihratsii ta yii mistse v strukturi mihratsiinykh potokiv [Specific features of educational migration and its place in the structure of migration flows]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy, 2*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63 [in Ukrainian].
4. Hrynkevych, O. S. (2013). Osvitnia mihratsiia v Ukraini ta sviti: instytutsiine seredovyshe ta napriamy derzhavnogo rehuliuвання [Educational migration in Ukraine and the world: institutional environment and directions of state regulation]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 3*, 254-264. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_28 [in Ukrainian].
5. Kolesnyk, V. Yu. (2019). Partykuliarnyi riven mizhnarodnoi kooperatsii Yevropeiskoho Soiuzu u sferi osvity: pravovi zasady ta napriamy [Particular level of international cooperation of the European Union in the field of education: legal bases and directions]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»: zbirnyk naukovykh statei – Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University «Odessa Law Academy»: a collection of scientific articles. Chernivtsi, 3*, 189–207 [in Ukrainian].
6. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine]* vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
7. Informatsiynyi biuletен №20 z pytan zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Newsletter №20 on foreign economic activity]. *Mizhnarodna osvitnia mihratsiia – International educational migration, 2020*. Retrieved from <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18377/18.pdf> [in Ukrainian].
8. Oleshko, A.A. & Rovniahin, O.V. (2020). Suchasni tendentsii mizhnarodnoi osvitnoi emihratsii z Ukrainy [Current trends in international educational emigration from Ukraine]. *Ekonomichna Nauka – Economics, 3*, 21-25. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2020/6.pdf [in Ukrainian].
9. *How COVID-19 is Impacting Prospective International Students Across the Globe*. Retrieved from <https://info.qs.com/rs/335-VIN535/images/How-COVID-19-is-Impacting-Prospective-International-Student-%20Across-the-Globe-white-paper.pdf> [in English].
10. *WORLD MIGRATION REPORT 2020 of the International Organization for Migration (IOM)*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.12.2020.